

ІСТОРИЧНІ ОБРАЗИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ STREET ART (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЖЖЯ)

К. А. Петрова

Запорізький національний університет
e-mail: petrowa_katerina@ukr.net

Ю. О. Іріюглу

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
e-mail: irioglu@ukr.net

Ключові слова: мурали, візуальна культура, історико-культурні образи.

Розкрито проблематику побутування історико-культурних образів в сучасному українському суспільстві в умовах війни крізь призму аналізу стріт-арту як зразків візуальної культури на прикладі міста Запоріжжя. Розглянуто основні напрямки досліджень явища стріт-арту, зокрема, муралів, як інформаційних джерел та окреслено потенціал в галузі історичних студій проблем формування та функціонування візуальних образів в межах реалізації комеморативних практик та історичної політики України загалом. Ґрунтуючись на регіональному матеріалі, окреслено основні тематичні групи муралів, що репрезентовані в Запоріжжі та визначені їх історико-культурні та суспільно значущі акценти.

HISTORICAL IMAGES OF UKRAINE IN WAR CONDITIONS IN THE LIGHT OF STREET ART: THE EXAMPLE OF ZAPORIZHZHIA

K. A. Petrova

Zaporizhzhia National University

Yu. O. Irioglu

Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

Key words: murals, visual culture, historical and cultural images.

The problem of the existence of historical and cultural images in modern Ukrainian society in the conditions of war is revealed from the perspective of the analysis of street art as examples of visual culture on the example of Zaporizhzhia city. The main directions of research into the phenomenon of street art in the academic environment of Ukraine, represented mostly by art studies studios, are highlighted. The range of historical developments of the thematic focus regarding visual culture is outlined and the insufficient level of development of the problem of street art samples as historical sources is noted. The high informational potential of murals as historical sources in the field of historical studies of the problems of the formation and functioning of visual images within the framework of the implementation of commemorative practices and the historical policy of Ukraine in general was noted. According to the results of the analysis of the complex of objects of visual art in the urban space of Zaporizhzhia, four conventional groups of street art objects were distinguished by a thematic principle: *entertaining, social, patriotic and local historical*. Based on regional material, a set of historical and cultural images represented in Zaporizhzhia by means of mural art is outlined. The forms of the presence of murals in the urban space of Zaporizhzhia and the transformation processes in representation (from murals to digital content) are outlined, as well as, in the conditions of war, the acquisition of new

symbolic meanings by murals, such as the local identification of forcibly displaced persons. A hypothesis is presented regarding the correspondence of the thematic focus of the murals of Zaporizhzhia with accents in the socio-political and historical-cultural sections regarding the identification of memory points in the general historical context of Ukraine – princely era, the Cossacks, the Ukrainian Revolution, which dominate the plot set of the murals.

Street Art (стріт-арт, вуличне мистецтво) протягом останнього десятиліття стрімко набирає обертів в Україні. З усього видового різноманіття стріт-арту особливої популярності набувають графіті та муралі. На стінах будівель, парканах з'являються мальовиси як виключно мистецькі, так і з соціально-побутової, екологічної, патріотично-історичної тематики. Висвітлюючи актуальні питання сьогодення художників/райтерів¹, стінописи стають невід'ємною частиною мистецько-історичного простору.

Сьогодні чимало в новинах та інтерв'ю вуличні художники наголошують на бажанні за допомогою стріт-арту прикрасити навколишній простір, додати фарб промисловим районам, урізноманітнити повсякденне життя населення міста. Проте мистецтво ніколи не стояло поза суспільним дискурсом, піднімаючи найбільш актуальні та найактуальніші питання сьогодення. Функція естетизації навколишнього простору вийшла на перший план після дозволу на існування стріт-арт об'єктів. Початково ж вуличні художники висловлювали протестні настрої, маючи на меті привернути увагу до проблеми якомога більшої частини населення. Тож, зрозуміло, що буремні події нашої історії не залишилися поза увагою митців. Російсько-українська війна спровокувала появу чималої кількості муралів патріотичного спрямування, якими митці прагнули підтримати українців, утвердити ідею незалежності, а з 2022 року висловлювали підтримку Збройним силам України. Крім того, з 2014 року стінописи стали проявом історичної політики, коли місцева влада започатковувала серійні проекти по створенню історичних муралів, залучаючи видатних місцевих художників та райтерів. Тож, враховуючи недовготривалість існування об'єктів стріт-арту та їхню популярність, назріла необхідність дослідження цього явища як мистецтвознавцями, так і істориками.

Муралі та графіті як прояви вуличного живопису в першу чергу стали предметом вивчення мистецтвознавців, відповідно, саме ця галузь знань накопичила найбільшу історіографічну спадщину

вивчення явищ вуличного мистецтва. Зокрема, висвітлюється історія вуличного мистецтва як подолання шляху від визначення актом вандалізму до визнання мистецтвом такими науковцями, як А. О. Батенко², Г. Бітаєва³. Практично кожне дослідження містить спроби термінологічного впорядкування у сфері вуличного мистецтва, проте серед них слід відзначити роботу І. С. Гаврилаш, присвячену розмежуванню понять «графіті» та «мурал»⁴. Саме ця авторка вперше в історіографічному просторі озвучила тезу про те, що об'єкти стріт-арту живуть не тільки в просторі міста, а й на просторах Інтернету: на веб-сайтах, у соціальних мережах, в ЗМІ тощо⁵. Спільна робота С. Думасенко та І. Татарової присвячена виокремленню видів, жанрів муралів та визначенні їхніх функцій⁶. Особливо смислової функції об'єктів вуличного мистецтва присвячена робота О. Грицюк⁷.

Об'єкти вуличного мистецтва стали також предметами вивчення фахівців у сфері архітектури. Зокрема, О. Д. Івашко та Ю. В. Івашко у своїх роботах висвітлюють можливість перетворення та гармонізації міського простору через залучення райтерів⁸. У філософській праці З. В. Кайс розгля-

² Батенко О. А. Мурал-арт як складова культурного простору міста. *Українські культурологічні студії*. Вип. 2(7). 2020. С. 65–68.

³ Бітаєва Г. Мурал як художня новація в сучасному українському візуальному мистецтві. *Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу*. Київ: ІК НАМ України, 2016. С. 20–23.

⁴ Гаврилаш І. С. Муралі та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. *Культура України*. 2018. Вип. 62. С. 235–244.

⁵ Гаврилаш І. С. Мурал-арт у контексті масової культури ХХІ століття. *Питання культурології*. 2018. Вип. 34. С. 133–142.

⁶ Думасенко С., Татарова І. Мурал-арт у контексті мистецтвознавчої теорії. *Мистецтвознавчий та культурологічний журнал «Аркадія»*. 2016. № 1 (46). С. 44–48.

⁷ Грицюк О. Вуличне малярство: візуалізація цінностей, ідей, естетичних поглядів та осмислення людиною свого місця у світі. *Сборник научных статей Государств Центральной и Восточной Европы по материалам международной научной конференции*. 2017. Вип. 2. Ч. 1. С. 14–185.

⁸ Івашко О. Д. Реабілітація міського середовища засобами стріт-арту. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2015. Вип. 41. С. 81–85; Івашко Ю. В., Івашко О. Д. Муралізм в міській стратегії гармонізації фасадів. *Регіональна*

¹ Райтер – графіті-художник.

дається легалізація вуличного мистецтва як шлях подолання вандалізму⁹. У культурологічній праці Г. Фесенко культурний простір міста представляється як сфера можливостей для формування творчого насиченого життя кожного його мешканця, як авторів мальовисів, так і споглядачів¹⁰.

Проте на сьогодні найбільш узагальнюючим дослідженням є дисертація Ю. В. Шеменьової, в якій розглядається історія виникнення муралів у світі та в Україні, зокрема у різних її містах. Авторка характеризує сюжетно-тематичне та жанрове розмаїття муралів, досліджує їхні художньо-образні особливості. Особливої уваги заслуговує компаративний аналіз муралів, створених українськими та зарубіжними митцями¹¹.

Наявні також окремі роботи, присвячені вуличному мистецтву конкретного міста України: Києва¹², Львова¹³, Харкова¹⁴. Натомість вуличне мистецтво Запоріжжя поки залишалося поза увагою дослідників.

Мистецтво стріт-арту у сучасному його вигляді достатньо молоде. Хоча корені вуличного мистецтва простежуються дослідниками ще з часів наскельних малюнків епохи пізнього палеоліту, у внутрішньому та зовнішньому оздобленні житл трипільців, проте доцільно говорити про виникнення сучасних настінних малюнків з другої половини ХХ століття. Традиційно виокремлюють дві точки відліку вуличного мистецтва: агітаційні мексиканські мурали 20-х років ХХ століття та «хуліганські» графіті США другої половини ХХ століття¹⁵.

політика: законодавче регулювання та практична реалізація. Київ ; Тернопіль : Карт-Бланш, 2015. С. 33–37.

⁹ Кайс З. В. Залучення соціальних інститутів до графіті-дискурсу як шлях подолання вандалізму. *Вісник НТУУ «КПІ».* Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 32–39.

¹⁰ Фесенко Г. Культурний простір сучасного міста як цивілізаційний вибір. *Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами.* Харьков : НТУ «ХПИ», 2013. С. 258–262.

¹¹ Шеменьова Ю. В. Муралі України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо образні особливості : дис. ... д. філософ : 023. Київ. 2021. 437 с.

¹² Грицюк О. Соціально-політичні графіті Революції гідності (на матеріалах Києва). *Етнічна історія народів Європи.* Київ: УНІСЕРВ, 2014. Вип. 42. С. 130–136.

¹³ Гаврилюк Б. Аналіз стінопису та графіті на прикладах робіт «Kickit Art Studio». *Вулична галерея мистецтва. Народознавчі зошити.* 2020. № 3 (153). С. 652–659.

¹⁴ Єрошкіна О. Архітектурний розвиток сакрального образу міста Харкова. *Комунальне господарство міст.* Харків, 2017. Вип. 135. С. 50–52.

¹⁵ Шеменьова Ю. В. Муралі України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо образні особливості : дис. ... д. філософ : 023. Київ. 2021. С. 65.

В Україні вуличне мистецтво набуло поширення наприкінці 1980–1990-х роках, в період останніх років перебування України у складі СРСР та отримання країною незалежності. І в перші роки свого існування вуличне мистецтво було переважно не санкціонованим та, відповідно, підлягало переслідуванню. Основними проявами тогочасного стріт-арту були графіті та трафарети у текстовій формі, які можна було зробити швидко та непомітно. Як прояви бунтарства та наслідування західних тенденцій вони неконтрольовано виникали на вулицях міста¹⁶.

Легальними майданчиками для виникнення стріт-арт об'єктів на початку 1990-х років були фестивалі. Наприклад, під час фестивалю альтернативної культури та нетрадиційного мистецтва «ВиВих», що проходив у Львові у 1992 році, було розписано стіну одного з будинків на площі Міцкевича. Споруда ХІХ століття у 1991 році постраждала під час пожежі та не підпадала під відновлення. Тож, учасники фестивалю нанесли на стіну цитати творів постмодерну, що символізували відхід української літератури від радянського засилля в культурі та переймання світового досвіду. У подальшому за будинком закріпилася назва «вивихнутий» і у такому вигляді він проіснував до 1998 року¹⁷.

Перші графіті Києва 1990-х років фіксувала фольклористка Інна Головаха, збираючи фото графіті та муралів у приватному архіві. За спостереженнями науковиці, перші графіті були однотипними та текстовими. З середини 1990-х років написи із зізнаннями в коханні супроводжували зображеннями традиційних символів кохання (серце, троянда). У той же час любовні написи співіснували на одному полотні з англомовною лайкою та написами американських та британських музичних гуртів. Значно збагатилися сюжети та колористика графіті наприкінці 1990-х років, коли для райтерів стала доступною фарба у балонах¹⁸. Муралі в цей час були епізодичним явищем, оскільки передбачали залучення більших ресурсів (площі, матеріалів, часу) та процес створення важко було приховати від правоохоронних органів та пересічних громадян.

¹⁶ Шеменьова Ю. В. Муралі України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо образні особливості : дис. ... д. філософ : 023. Київ. 2021. С. 119.

¹⁷ Голик Р. Традиція і модернізація: постаті, коди й практики в західноукраїнській літературній та культурній пам'яті. *Модернізм в українській літературі ХХ – початку ХХІ століття: пам'ять, коди, практики.* Львів, 2023. С. 159.

¹⁸ Максимець С. Мистецтво спротиву та роздуму: як мінялися київські графіті. *Вікенд.* 2023. URL: <https://weekend.today/gorod/kyivski-grafiti.htm> (дата звернення: 21.07.2024).

Муралізм активно розвивається з 2010-х років після негласного схвалення місцевою владою, коли набула поширення ідея контрольованості графіті-практики через дозвіл її здійснення. Перші офіційні заходи в цьому напрямку відбулися у Києві. Так, 2010 року під час реставрації київського швидкісного трамваю було організовано мистецький проєкт, в рамках якого передбачалося оформлення підземних переходів двох станцій «Польова» та «Героїв Севастополя» в стилі графіті. У 2012 році на честь чемпіонату світу з футболу «Євро 2012» в Києві відбувся міжнародний фестиваль стріт-арту «Muralissimo». Це був досить масштабний проєкт із залученням великої кількості райтерів та художників та за підтримки київської міської галереї мистецтв «Лавра» та Київської міської державної адміністрації¹⁹. Надалі мистецтво муралізму в Україні поступово набирало обертів, а поворотним став 2014 рік, коли з початком російсько-української війни масово з'являлися стінописи патріотичного спрямування.

Отже, розвиток стріт-арту розпочинався з графіті та трафаретів, натомість муралі – більш пізній продукт. Досліджуючи історію вуличного мистецтва, варто відзначити, що муралізм виріс на основі графіті, пройшовши через графічні техніки до аерозольних балонів. І на сьогодні може вважатися як різновидом графіті, так і різновидом стріт-арту²⁰. Зазначені особливості історичного розвитку вуличного мистецтва та порівняння новизна цього способу комунікації в урбаністичному просторі призвели до того, що досі не випрацювано понятійний апарат стріт-арту.

Найбільш затребуваною темою досліджень категоріального апарату є відмінності між поняттями «графіті» та «муралі». Традиційно вважається, що графіті виникають несанкціоновано, натомість муралі – зі згоди місцевої влади, власника/ів архітектурної споруди та/або за обговорення з місцевими мешканцями²¹. Власне це і є головна відмінність між поняттями «графіті» та «муралі», яка є підґрунтям для інших відмінностей. «Хуліганський» характер появи графіті вимагає невеликої кількості часу нанесення зображення без ескізу

на доступній висоті (зазвичай в межах зросту людини), автори якого або обирають бути анонімними, або залишаються впізнаваними за власними тегами (підписами). Натомість погоджений муралі твориться на великій площі за узгодженим ескізом. Саме зображення якісне та добре промальоване. Автори відомі і часто ще й мають гонорар за виконану роботу.

Важливою рисою графіті та муралів, як візуального джерела, є те, що вони переносять не лише мистецтво на вулицю, у публічний простір, розширюючи коло споглядачів, але й побіжно відображають ті суспільні погляди та очікування, що побутують на той момент. Формат та стилістика репрезентації візуальних образів, дозволяє як авторам, так й аудиторії оперувати одночасно різними тематичними сюжетами, актуалізація яких може бути викликана певними подіями чи потребами. Фактично, муралі являють собою доволі потужний потенційний джерельний комплекс для історичного дослідження, оскільки виступають певним лакмусовим папірцем суспільних настроїв та чітко реагують на зміни ідей та оціночних суджень щодо подій, явищ та персоналії²².

Загалом, варто відзначити, що окремо взяті спеціалізовані праці історичного спрямування, присвячені муралам та їх інформаційному потенціалу, в Україні фактично відсутні, хоча, це не позначає відсутність уваги істориків до візуальної культури як прояву суспільного буття чи потенційного джерела. Зокрема, спроби систематизувати та означити історіографічний простір щодо візуальних студій реалізовано О. Ковалевською, яка побіжно формулює вкрай важливу тезу про самодостатність візуального контенту (образів), що існують паралельно писемному джерельному комплексу та являють собою певну специфічну соціальну практику, що реалізується через процес створення та репрезентації²³.

У пошуках тлумачень історичних процесів дослідники все частіше звертаються до нових зрізів культури, крізь призму яких споглядають суспільні зміни. Так, візуальна культура стала тим інструментом, що привернув увагу істориків у реалізації бажання вловити сутність та зовнішній прояв категорії національної ідентичності, що пояснюється, здебільшого, емоційністю візуальних

¹⁹ Кайс З. В. Залучення соціальних інститутів до графіті-дискурсу як шлях подолання вандалізму. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 32–39.

²⁰ Івашко Ю. В., Івашко О. Д. Муралізм в міській стратегії гармонізації фасадів. *Регіональна політика: законодавче регулювання та практична реалізація*. Київ ; Тернопіль : Карт-Бланш, 2015. С. 34.

²¹ Гаврилаш І. С. Муралі та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. *Культура України*. 2018. Вип. 62. С. 239.

²² Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2012. Вип. 17. С. 36.

²³ Ковалевська О. Візуальні студії в системі сучасного соціо-гуманітарного знання. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016. Вип. 26. Київ. С. 231.

образів, що вдало корелюються із певною ірраціональною природою «національного духу». Однак, підґрунтя цих пошуків, звісно, спирається саме на функціонал візуальних образів та розуміння їх як окремої знакової системи, що доповнює та розширює вербальну²⁴.

Важко не погодитися із даним твердженням, особливо враховуючи, що у фокусі нашої уваги знаходяться мурали, як специфічні зразки візуальної культури першопочатково наділені суспільним спрямуванням свого створення та репрезентації. Будучи частиною суспільного простору, мурали одразу ж потрапляють у вир сенсів, що охоплюють як сучасність, так і минуле та майбутнє. Таким чином, мурали, в залежності від тематичного спрямування та сюжетного наповнення, можуть виступати елементами історичної пам'яті, що формується широким спектром суспільних інструментів, відіграючи роль точок чи місць пам'яті. Звісно, звертаючись до термінології П. Нора, варто зауважити, що його концепція передбачає доволі гнучку природу «місць пам'яті», що оговорювалося вже дослідниками та сприймається як даність²⁵.

Звісно, трактування муралів та їх місця в історичній пам'яті, визначається тією соціокультурною ситуацією, за якої вони виникли, а отже, має сенс поглянути на прикладі локальних виявів процес побутування даного зразку візуальної культури в умовах війни. Сам стан війни є екстремальним та порубіжним, а тому виносить на поверхню такого досліджуваного об'єкта ті внутрішні та глибинні емоційні та оціночні мотиви, що часто ховаються у стані «норми».

Метою статті визначено дослідити реалізацію історичних образів крізь призму візуальної культури Street Art в умовах російсько-української війни на прикладі локальних її проявів в м. Запоріжжя.

Завдання статті: означити та систематизувати сукупність муралів м. Запоріжжя за тематично-сюжетним наповненням та виокремити культурно-історичні образи, що репрезентуються засобами візуального впливу.

У Запоріжжі перший мурал, інформація щодо якого піддається верифікації, з'явився у 1997 році – «Жовтий «Шевроле» Марлен Дітріх» (рис. 1), розташований на стіні біля колишнього арт-кафе «Залізний Фелікс»²⁶. Кафе знаходилося в

«правій частині» колишнього овочевого магазину «Огород», поруч з майданом Волі. А назва кафе безпосередньо пов'язана із пам'ятником Феліксу Дзержинському на площі. Власником арт-закладу був Гагик Кургінян – місцевий лікар, бізнесмен та художник. Саме він запросив до художнього оформлення закладу Володимира Гуліча та Вікторію Мінайлову, які разом працювали над проектами Південноукраїнського центру сучасного мистецтва (голова – Володимир Гуліч). Художники оформили нетиповий інтер'єр арт-кафе, а сам Володимир Гуліч прикрасив екстер'єр приміщення муралом²⁷. Так з'явився «Жовтий «шевроле» Марлен Дітріх», що проіснував близько п'яти років, доки не був замальований новими власниками приміщення²⁸.

Проте поширюється мистецтво муралізму в Запоріжжі з 2014 року. Це були приватні ініціативи, які за мету в першу чергу ставили додати промислового місту яскравих і позитивних фарб, перетворити сірий урбаністичний простір у яскравий та позитивний, а подекуди, прибрати прояви протизаконної діяльності (як-то реклама наркотичної продукції). Паралельно починають створюватися і мурали патріотичного спрямування, значним поштовхом до появи яких стала російсько-українська війна.

Проаналізувавши візуальне мистецтво міського простору Запоріжжя за тематичним спрямуванням, нами було виділено чотири умовні групи об'єктів стріт-арту: *розважальні, соціально-побутові, патріотичні та локально-історичні*. Умовність розподілу полягає в тому, що нерідко один мурал поєднує у собі риси кількох груп.

Мурали, віднесені до групи *розважальних*, в першу чергу мали на меті прикрасити міський простір промислового міста. Такі мальописи були одними з перших у Запоріжжі. На них зображені люди, тварини, рослини як реалістичні, так і казкові. До цієї групи, зокрема, відноситься мурал «Жовтий «шевроле» Марлен Дітріх» (1997) авторства Володимира Гуліча. Зображення автомобіля довгий час було улюбленим для автора, тож з часом перетворилося на відомий бренд²⁹.

часне мистецтво у Запоріжжі. *Сайт zprz.city*. 2022. URL: <https://zprz.city/news/view/pochatok-nezalezhnosti-z-chogo-pochinalos-suchasne-mistetstvo-u-zaporizhhi-1> (дата звернення: 20.08.2024).

²⁷ Кафе «Железный феликс». *Забор – міський портал Запоріжжя*. URL: <https://forum.zabor.zp.ua/viewtopic.php?f=2&t=32091> (дата звернення: 20.08.2024).

²⁸ Олійник С. Автор найкращого запорізького муралу відмітив ювілей. *Сайт zprz.city*. 2023. URL: <https://zprz.city/news/view/avtor-najkrashhogo-zaporizkogo-muralu-vidznachayuvilejfoto> (дата звернення: 20.08.2024).

²⁹ Олійник С. Початок незалежності: з чого починалось су-

²⁴ Павліченко Є. Сучасна візуальна культура як засіб репрезентації національної ідентичності. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 57–65.

²⁵ Нагорна Л. Поняття «місце пам'яті» в системі memory studies. *Регіональна історія України*. Київ: Інститут історії України НАН України. 2014. Вип. 8. С. 57.

²⁶ Олійник С. Початок незалежності: з чого починалось су-



Рис. 1. Гуліч Володимир. «Жовтий «Шевроле» Марлен Дітріх» (1997)
(фото: інтернет-ресурс zprz.city)

Припускаємо, що поодинокі мурали і надолі виникали у Запоріжжі, проте інформаційних згадок про це не віднайдено аж до 2014 року, коли студенти Запорізької державної інженерної академії створили мурал «Закохані» (2014). Мурал знаходиться на стіні будинку за адресою вул. Авраменка, буд. 1А та займає чотири поверхи. На зображенні молода пара, обіймаючись, сидить на березі моря та споглядає парусник, а над ними пролітає птах щастя. Важливим моментом у створенні цього стінопису було те, що мешканці цього будинку обрали його самостійно.

Цього ж року на фасаді Запорізького центру науково-технічної і економічної інформації було створено мурал «Янголи» (2014). Автором ескізу була Світлана Стрінадкіна, художне втілення малюнку належить Юлії Зінченко і Олексію Дрюченку. Художники в першу чергу прагнули зробити місто більш яскравим та позитивним, тому і намалювали оберіг для міста у вигляді двох янголів.

До групи розважальних належить також мурал «Природа поруч» (2016), який завдячує існуванню місцевому підприємцю, що запросив художників Єгора та Іллю прикрасити стіни споруди

та будку на території майданчика, де планувалася автовиставка. Замовник прагнув прикрасити простір навколо. Мальовища виникли на узбіччі Набережної магістралі при в'їзді до парку «Дубовий Гай». На них були зображені яскраві казкові тварини, комахи, рослини³⁰.

На стіні будинку навпроти Музично-драматичного театру ім. В. Г. Магара було створено мурал «Чарівник» (2016) в рамках фестивалю «3 країни в Україні» командою молодих художників «Antiqua» у складі Юрія Мудрих та Антона Касьяна³¹. До створення муралу долучилася також художниця Вікторія Верес. На зображенні юний чарівник, навколо якого оповита стрічка у кольорах прапора України. Чарівник одягнений в плащ, його тіло прозоре і крізь нього видно весь навколишній пейзаж і небо, над головою у нього – Космос. Таким чином, автори хотіли показати, що кожна людина є унікальною особистістю, яка здатна на диво³².

³⁰ Навігатор по муралах: Запоріжжя. Рубрика. 2018. URL: <https://rubryka.com/photo/navigator-po-muralah-zaporizhzhya/> (дата звернення: 12.07.2024).

³¹ У Запоріжжі на стіні старовинного будинку намалюють портрет в стилі поп-арт. Запорізька Січ. 2020. URL: <https://sich.zp.ua/u-zaporizhzi-na-stini-starovynnoho-budynku-namaliuiut-portret-v-styli-pop-art> (дата звернення: 12.07.2024).

³² Навігатор по муралах: Запоріжжя. Рубрика. 2018. URL: <https://rubryka.com/photo/navigator-po-muralah-zaporizhzhya/> (дата звернення: 12.07.2024).

часне мистецтво у Запоріжжі. Саїм zprz.city. 2022. URL: <https://zprz.city/news/view/pochatok-nezalezhnosti-zchogo-pochinalos-suchasne-mistetstvo-u-zaporizhzi-1> (дата звернення: 20.08.2024).

У рамках соціального проєкту «City Face» в Запоріжжі з'явилося два мурали. Першим став «Замріяний слон» (2016) по вул. Глісерній, буд. 18. Авторка ескізу – Анна Салікова, реалізував його київський художник Володимир Пастушак з допомогою запорізьких художників Влада Коломийчука та Максима Туніка³³. На стіні намальований велетенський слон з вушками-метеликами, що мрійливо розглядає метелика на хоботі. За задумом авторки, слон мріє літати наче метелик. Другий мурал в рамках проєкту – «Водоспад» (2018) за авторства київського художника Володимира Пастушака з'явився на вул. Калнишевського. Зображення займає всю площу торцевої стіни дев'ятиповерхівки висотою у 33 м і вражає своєю реалістичністю³⁴.

Друга група муралів – *соціально-побутові*, що висвітлюють гострі соціально-побутові проблеми нашого суспільства. Так, в рамках акції «Мистецтво проти наркотиків» її учасники відшукували стіни з найбільшою кількістю реклами наркотиків та пропонували там створити мурал. Один з таких муралів виник на стіні трансформаторної будки у Шевченківському районі міста. Мурал створений у 2018 році відомим запорізьким художником Денисом Ліптоном (справжнє прізвище Чайний). На ньому зображені молоді люди, задоволені життям, навколо квіти, а серденька на муралі символізують справжність відчуттів для людини, вільної від наркотичного впливу³⁵.

Такі стінописи лише починають поширюватися в Запоріжжі. Найбільшим проєктом на сьогодні є мурал, присвячений проблемам домашнього та гендерно зумовленого насильства в Україні, а також таким явищам як булінг та цькування. Його також створив місцевий вуличний художник Денис Ліптон на одній зі стін 77 заводу. Ініціатором створення муралу стало Головне управління патрульної поліції в Запорізькій області, за підтримки Запорізької міської ради. На ньому зображені різні ситуації – булінг, вплив алкоголю, конфлікти між батьками та дітьми та інші форми насильства в стилі коміксів³⁶.

³³ В Запоріжжя появився новий масштабний мурал. *Forpost*. 2013. URL: <https://forpost.media/novosti/v-zaporozhe-rojavilsja-novuj-masshtabnyj-mural-foto.html> (дата звернення: 10.07.2024).

³⁴ Навігатор по муралах: Запоріжжя. *Рубрика*. 2018. URL: <https://rubryka.com/photo/navigator-po-muralah-zaporizhzhya/> (дата звернення: 12.07.2024).

³⁵ В Запоріжжя появився перший антинаркотический мурал. *Правда*. 2018. URL: <https://pravda.in.ua/culture/v-zaporozhe-rojavilsya-perviy-antinarkoticheskiy-mural/> (дата звернення: 11.07.2024).

³⁶ Олійник С. У Запоріжжі з'явився новий мурал проти до-

Власне історичні образи України представлені в муралах останніх двох груп. До *патріотичних* муралів віднесено ті, що зображають героїчні історичні образи, постаті, події минулого або сьогодення. Поштовхом до появи цього виду муралів стала російсько-українська війна, що змусила стати на захист інтересів країни в мистецькій царині як художників, так і місцеву владу як ініціаторів проєктів стріт-арту. Так, вже в 2016 році на одному з будинків на просп. Соборному з'явився мурал «Дівчина з пташкою» (2016) (рис. 2). Стінопис створювався в рамках проєкту «Сучасне місто», а власне саме зображення обирали містяни шляхом голосування у соціальних мережах. Жителям Запоріжжя було запропоновано на вибір сім ескізів,



Рис. 2. Гончаров Микола, Шкалік Олександр.
Дівчина з пташкою (2016).
(фото: інтернет-ресурс «Рубрика»)

з яких обрали профіль української співачки Тоні Матвієнко в патріотичних синьо-жовтих кольорах, який був обкладинкою її першого альбому «Сміються, плачуть солов'ї». Автор ескізу – київський художник Микола Гончаров, виконавець – технічний художник Олександр Шкалік³⁷.

машнього насилля. *Сайт zprz.city*. 2023. URL: <https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzhii-z-yavivsyia-novij-mural-proti-domashnogo-nasillya-foto> (дата звернення: 11.07.2024).

³⁷ У Запоріжжі з'явився величезний мурал з зображенням Тоні Матвієнко. *ТСН: телевізійна служба новин*. 2016. URL: <https://tsn.ua/glamur/u-zaporizhzhii-z-yavivsyia-velichezny-mural-z-oblichchiam-toni-matviyenko-794304.html> (дата звернення: 10.07.2024).



Рис. 3. Мурал із зображенням Надії Савченко (2016). Початковий вигляд (2016) – ліворуч, закритий плакатом (2018) – праворуч

Цього ж року на в'їзді до мікрорайону Космічний на стіні однієї із споруд комплексу «Запоріжжя-Млин» з'явився мурал із зображенням народної депутатки, колишньої політв'язненої льотчиці, Надії Савченко (2016). Місцевий підприємець, блогер та художник Максим Дрозденко планував створити цілий ряд муралів, на яких крім портретів полонених українців будуть розміщуватися рядки з державного гімну. Допомігав втілювати в життя художній задум місцевий художник Денис Антюхов. Сама героїня приїздила на відкриття стінопису та залишила на ньому свій автограф³⁸. У 2018 році після скандалів з Н. Савченко, яку підозрювали в таких злочинах, як повалення конституційного ладу та захват державної влади, підготовка теракту у Верховній раді України та сприяння діяльності терористичної організації, М. Дрозденко прийняв рішення змінити вигляд стіни будівлі. Мурал було закрито плакатом³⁹ (рис. 3).

Особливістю патріотичних історичних муралів було ініціювання місцевою чи обласною владою. Так, на честь 100-річчя Української Революції на будівлі Запорізького обласного театру

ляльок було відкрито мурал «Єдності поколінь захисників України» (2018), фінансування якого здійснювалося коштом обласного бюджету. Автор ескізу – Михайло Дьяченко, реалізував проєкт запорізький художник Максим Тунік. Мурал поєднує зображення трьох захисників: збірний образ українського козака; полковник армії Української Народної Республіки Петро Болбочан (саме його дивізія в 1918 році провела успішний кримський похід і встановила в Севастополі прапор України); боєць сучасної української армії, який протистоїть російській агресії (рис. 4). Надалі передбачалося створення ще десяти муралів патріотичного спрямування⁴⁰.

Обговорення і створення муралу – це лише перший етап його життя як прояву історичної пам'яті. Подальша доля стінопису відображає спілкування народу з історичним героєм чи подією. Відношення суспільства відображається у бережливому ставленні, бажанні фотографуватися на фоні, а також може виявлятися у різноманітних протестних формах.

Мурал «Єдності поколінь захисників України» було відкрито 30 грудня 2018 року, а вже 4 січня до поліції надійшло повідомлення, що його пошкодили, обливши фарбою⁴¹. Мурал було відновлено у

³⁸ У Запоріжжі відкрили мурал з портретом Савченко. *Україна сьогодні*. 2016. URL: <https://ukraine.segodayna.ua/ua/ukraine/v-zaporozhe-otkryli-mural-s-portretom-savchenko-728576.html> (дата звернення: 14.07.2024).

³⁹ В Запоріжжя мурал с изображением Савченко потеснил «стебный» плакат с упоминанием запорожского депутата. *Перший Запорізький*. 2018. URL: <https://1news.zp.ua/v-zaporozhe-mural-s-izobrazheniem-savchenko-potesnil-stebnyi-plakat-s-upominaniem-zaporozhskogo-deputata-foto/> (дата звернення: 14.07.2024).

⁴⁰ Запорізький мурал поєднав три покоління захисників України. *Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2611324-zaporizkij-mural-poednav-tri-pokolinna-zahisnikiv-ukraini.html> (дата звернення: 14.07.2024).

⁴¹ У Запоріжжі закидали фарбою Мурал єдності поколінь захисників України. *Interfax-Україна: інформаційне агентство*. 2019. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/557417>.



Рис. 4. Дьяченко Михайло, Тунік Максим. Мурал єдності поколінь захисників України (2018).
(фото: інтернет-ресурс «Укрінформ»)

червні 2019 р., проте сам факт його пошкодження показує, якою далекою була війна для регіонів, які не були до неї дотичні у 2014–2022 рр. І залишала-ся такою впритул до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Проаналізувавши пошкодження муралу, простежуємо проросійські настрої. Неушкодженим залишилося лише зображення козака. Тут слід зауважити, що російська пропаганда подає козацтво як таке, що завжди прагнуло об'єднання з «братським» російським народом. Натомість армія УНР в російському інформаційному просторі сприймається виключно вороже як така, що відстоювала незалежність України на початку ХХ століття, так само і сучасні воїни, які продовжують цю боротьбу сьогодні.

Продовжив серію стінописів, ініційованих та профінансованих Запорізькою обласною адміністрацією, мурал «Доба нескорених», на якому зображено генерал-хорунжого Армії УНР Марка Безручка, що народився у місті Токмак Запорізької області. Стінопис присвячений 100-річчю Української революції. Автор роботи – художник Валерій Дзигало. Розпис розміщено на фальшстіні, що складається з 20 окремих частин. Сам мурал було розміщено на просп. Соборному поряд з будівлею центрального автовокзалу Запоріжжя⁴².

html (дата звернення: 14.07.2024).

⁴² У Запоріжжі з'явився мурал з портретом генерала УНР.

Марко Безручко – центральна постать муралу, на другому плані зображені сучасні воїни новітньої російсько-української війни, що продовжують боротьбу за незалежність України сьогодні. Уся картина зображена на фоні синьо-жовтих українських прапорів. Цей патріотичний мурал було відкрито в 2019 році і він так само був пошкоджений вандалами, за діями яких простежується проросійський слід. Мурал відновили 13 жовтня 2020 року, а вже 15 жовтня його було пошкоджено вдруге, виламавши нижні секції зображення⁴³.

Повномасштабне вторгнення спровокувало нову хвилю муралізму патріотичного спрямування. У цей час створення патріотичних муралів стало переважно приватною або громадською ініціативою. Зокрема з перших днів війни в місті залишався і працював талановитий місцевий художник Денис Ліптон (справжнє прізвище – Чайний). Як і більшість громадян, він хотів бути корисним, наскільки це було в його силах, тому власним коштом почав створювати патріотичні малюнки на стінах та парканах міста.

Рубрика. 2019. URL: <https://rubryka.com/2019/10/20/mural-zaporizhzhya/> (дата звернення: 14.07.2024).

⁴³ У Запоріжжі вандали пошкодили мурал із портретом генерала УНР. *Главком.* 2020. URL: <https://glavcom.ua/news/uzaporizhzhhi-vandali-poshkodili-mural-iz-portretom-general-unr-711526.html> (дата звернення: 18.11.2024).



Рис. 5. Z-мен – ЗСУ-мен

Гончаров Микола, Беляєв Георгій. Z-мен (2017); Кирилюк Людмила. ЗСУ-мен (2022)
(фото Кравчук Максим)

Свою роботу автор коментує так: «Мені важливо було висловити свою політичну позицію. Я спілкувався з людьми і бачив, що їхній моральний дух занепадав, у них з'являлися сумніви: «а раптом зайдуть», «а раптом колаборанти, а раптом росія». І я всім говорив: «ні, ні і ще раз ні». Я втомився з усіма сперечатися і вирішив висловитися в такий спосіб, щоб усі зрозуміли, що не може бути жодних сумнівів – Запоріжжя – це Україна, а Україна – назавжди. І ми твердо стоїмо на своєму»⁴⁴. Так, в Дніпровському районі міста з'явилося графіті «Запоріжжя це Україна» (2022), виконане в кольорах нашого прапора⁴⁵. А на стіні будівлі Запорізької дирекції «Укрпошти» на просп. Соборному – графіті «Україна – назавжди», так само в синьо-жовтих кольорах⁴⁶.

У своєму інтерв'ю для запорізького сайту 061.ua Денис Ліптон розповідає про підтримку насе-

лення. Одного разу під час робочого процесу перехожий чоловік приніс 50 грн. на фарбу. Коли художник заперечив, що фарби купили достатньо, то чоловік попросив, щоб художник купив хоча б води. Ще одного разу підійшла бабуся, на вигляд 80–85 років, дуже старенька, за словами Дениса. Вона простягла 20 грн. зі словами: «Мені гуманітарну допомогу видали, і мені всього забагато, так що візьміть»⁴⁷. Таким чином, ми бачимо ставлення населення до появи патріотичних написів на стінах та парканах міста.

Цікавий випадок відбувся з муралом на Університетській площі. Мальопис був створений ще в листопаді 2017 року студентами Запорізького національного технічного університету (автор ескізу – Микола Гончаров, художник – Георгій Беляєв) на торцевій стіні будинку по вул. Олександрівській, буд. 51. Георгій Беляєв в одному з інтерв'ю говорить, що прагнув намалювати захисника міста, тому був обраний образ супермена, одягненого у традиційних для Запоріжжя кольорах – зеленому та малиновому. На

⁴⁴ Шагабудтдинова Е. «Нужно каждый день что-то делать, чтобы быть полезным» запорожский муралист и художник Денис Липтон. *061. Сайт міста Запоріжжя*. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3419928/nuzno-kazdyj-dencto-to-delat-ctoby-byt-polezным-zaporozskij-muralist-i-hudoznik-denis-lipton> (дата звернення: 20.07.2024).

⁴⁵ У Запоріжжі з'явився патріотичний мурал. *SkyNewsZP*. 2022. URL: <https://sky.zp.ua/u-zaporizhzhji-zyavivysya-patriotichnij-mural-foto/> (дата звернення: 20.07.2024).

⁴⁶ Україна назавжди. *Мистецтво перемоги*. URL: <https://milart.ucf.in.ua/murals/ukrayina-nazavzhdy/> (дата звернення: 20.07.2024).

⁴⁷ Шагабудтдинова Е. «Нужно каждый день что-то делать, чтобы быть полезным» запорожский муралист и художник Денис Липтон. *061. Сайт міста Запоріжжя*. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3419928/nuzno-kazdyj-dencto-to-delat-ctoby-byt-polezным-zaporozskij-muralist-i-hudoznik-denis-lipton> (дата звернення: 20.07.2024).



Рис. 6. Соловйова Анна. Пес Патрон (2022)
(фото: Катерина Ключко, сайт 061.ua)

грудях героя – велика літера «Z», що означала «Запоріжжя»⁴⁸.

Проте з початком повномасштабного вторгнення ця літера асоціюється з російськими окупантами, оскільки так маркували свою техніку загарбники. Тому вже в березні 2022 року місцева художниця Людмила Кирилук разом із своїм чоловіком вирішили оновити мурал, змінивши літеру «Z» на абрєвіатуру ЗСУ (рис. 5)⁴⁹.

Створення муралів стало також фактором психоемоційної підтримки не тільки населення, а й самих авторів. Наприклад, восени 2023 року на одному з парканів спального району міста з'явився мурал «Запоріжжя – це Європа». Автори – запорізькі художники, серед яких Денис Антюхов. Проте до колективу художників долучився також Микола Перепелиця – 60-річний чоловік, який два місяці тому приїхав до Запоріжжя з Новомиколаївки. Його рідне селище щодня зазнає російських обстрілів⁵⁰. Інформація про це у ЗМІ

сприяла позитивному ставленню до самого муралу та його авторів.

Команда художників під координаторством Дениса Антюхова активно працює у Запоріжжі. Їхніми зусиллями створено ще три мурали у Хортицькому районі. Перший мурал – зображення марки «руський воєнний корабль». У процесі створення малюнку з кораблем до команди почали підходити люди з пропозиціями намалювати щось подібне у їхньому дворі. Так на фасаді одного з будинків з'явився другий мурал – літак Ан-225 «Мрія». Потім голова ОСББ однієї з багатоповерхівок міста запропонував прикрасити яскравим малюнком трансформаторну будку біля дому. Тепер її прикрашає пес Патрон (рис. 5)⁵¹.

На рис. 6 представлено яскравий приклад перетворення занедбаного міського простору за допомогою муралу. Оскільки малюнок нанесено лише на одну стіну трансформаторної будки, можемо бачити, якими її стіни були, і як їхній вигляд змінює мурал. Подібне перетворення, а також участь населення у виборі

⁴⁸ Мурал «Z-map». Шукач. 2019. URL: <https://www.shukach.com/ru/node/69171> (дата звернення: 21.07.2024).

⁴⁹ Був Z-мен, став ЗСУ-воїн: в Запоріжжі виправили напис на муралі, що нагадував маркування російських танків. 061. Сайт міста Запоріжжя. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3347521/buv-z-men-stav-zsu-voin-v-zaporizzi-vipravili-napis-na-murali-so-nagaduvav-markuvanna-rosijskih-tankiv-foto> (дата звернення: 21.07.2024).

⁵⁰ Лисенко О., Губіна А. «Запоріжжя – це Європа»: у місті створили новий патріотичний мурал. Суспільне Запоріжжя.

2023. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/580903-zaporizha-ce-evropa-u-misti-stvorili-novij-patriotichnij-mural/> (дата звернення: 21.07.2024).

⁵¹ Ключко К. Патрон на варті: в Запоріжжі створюють мурал з найвідомішим псом країни. 061. Сайт міста Запоріжжя. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3415854/patron-na-varti-v-zaporizzi-stvoruut-mural-z-najvidomisim-psom-kraini-fotoreportaz> (дата звернення: 21.07.2024).



Рис. 7. Корбан Саша. Мілана (2018) – Плакат «Мілана» у Запоріжжі (2022)

зображення, сприяють позитивному ставленню до мальовису, а, відповідно, і до його смислового навантаження.

До психоемоційно стабілізаційних муралів належить також мурал, присвячений Маріуполю, створений у вересні 2023 року. Мурал прикрасив стіни будівлі, де розташований центр допомоги маріупольцям «ЯМаріуполь». До створення долучилися самі маріупольці та працівники центру. На ньому зображені визначні місця міста – порт, міський сад, Драмтеатр, водонапірна вежа, площа Свободи⁵².

Члени маріупольської громади також продовжили у Запоріжжі «життя» муралу «Мілана», створеного у Маріуполі. Цей стінопис є відображенням реальної історії російсько-української війни. У Маріуполі в 2015 році під час обстрілу окупаційними військами мікрорайону «Східний», рятуючи життя власної шестирічної донечки, закривши її своїм тілом, загинула жінка. Дитина вижила, проте залишилася сиротою. Ця історія настільки вразила самих містян, транслювалася у ЗМІ по всій країні, тож київський стріт-арт художник Саша Корбан вирішив створити в звільненому Маріуполі мурал, присвячений цій події. На ньому

зображена тендітна шестирічна дівчинка Мілана, чие життя скалічила війна⁵³.

Мурал розмістили на стіні 15-поверхового будинку на проспекті Миру, він так і називався «Мілана». Зображення стало символом незламності міста. Проте під час повномасштабного вторгнення та окупації Маріуполя у 2022 році мурал було зруйновано окупаційною владою. Маріупольці, що переселилися до Запоріжжя з 2022 року, «забрали мурал із собою». Тепер як символ пам'яті містян в якості плакату він прикрашає вхід до центру підтримки переселенців «ЯМаріуполь» у Запоріжжі⁵⁴ (рис. 7). Це перший приклад продовження «життя» муралу у іншому місті, в іншій формі та поза простором Інтернету. Це показує важливість історичної події для населення та прагнення залишити її в історичній пам'яті.

Проте не всі мурали приживаються в Запоріжжі. Досить скандальною стала поява серії патріотичних стріт-артів з «бойовими котиками». Ініціативу реалізували у спільній роботі департаменту культури і туризму та ГО «Культурні сили України». Створювали такі зображення під

⁵² Снежина П. У Запоріжжі з'явився новий мурал, присвячений Маріуполю. *Суспільне Запоріжжя*. 2023. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/579227-u-zaporizhzi-zavivsa-novij-mural-prisvacenij-mariupolu/> (дата звернення: 21.07.2024).

⁵³ Мурал «Мілана». *Маріуполь туристичне місто*. 2019. URL: <https://mistomariupol.com.ua/uk/mural-divchina/> (дата звернення: 22.07.2024).

⁵⁴ У Запоріжжі відкрили центр підтримки переселенців «Я – Маріуполь». *Forpost*. 2022. URL: <https://forpost.media/vijna/u-zaporizhhi-vidkryly-tsentri-pidtrymky-pereselentsiv-ya-mariupol.html> (дата звернення: 22.07.2024).



Рис. 8. Кравцов Нікіта, Пікарська Катерина, Чичкан Давид. Нестор Махно (2023)
(фото: сайт Суспільне Запоріжжя)

кураторством департаменту культури та туризму Запорізької міської ради.

Громадський рух «Культурні Сили України» – це об'єднання митців, артистів, співаків, всі сили яких спрямовані на перемогу України. Один із напрямів їхньої роботи – Стіни Культури. Головна мета проекту культурних стін – емоційна підтримка візуальним мистецтвом. Митці їздять деокупованими, прифронтовими та постраждалими містами України, щоб підійняти бойовий дух містян за допомогою мистецтва. У Запоріжжі до цього проекту долучилися відомі стріт-художниці сестри Мішель та Ніколь Фельдман.

Менеджерка ГО «Культурні сили України» Марія Скворцова зазначила: «Ми хочемо, аби психологічний стан людей покращувався та виникала посмішка». Проте графіті з котиками, що з'явилися на стінах та арках будинків та інших об'єктах у центрі Запоріжжя, розбурхали містян і викликали бурхливі суперечки в соцмережах. Постів та коментарів, у яких люди обурювалися було більше, ніж тих, яким котики сподобалися. Особливо обурило населення та місцевих краєзнавців нанесення зображення на стіні пам'ятки архітектури та містобудування. У місцевій пресі, на сторінках соціальних мереж розгорнувся справжній скандал.

Місцевий краєзнавець та екскурсовод Роман Акбаш висловився з критикою щодо неузгоджено-



Рис. 9. Тютюник Михайло.
Портрет Якова Новицького (2020)
(фото: офіційний сайт Запорізької міської ради)

го порушення історичного ареалу. Арт-кураторка Льюна Радченко вважає, що «художники виявились поза контекстом Запоріжжя. Для нашого міста козаки і соняшники – це тригери, оскільки містяни втомились від таких простих аналогій». Льюна Радченко вважає, що бойових котиків треба прибрати не лише з будинків, що є пам'ятками архітектури, а й з усіх будівель в Запоріжжі⁵⁵.

Восени 2023 року в Запоріжжі з'явилися нові муралі патріотичного спрямування: «Квітка для окупантів» та портрет Нестора Махна. Ескізи малював український художник Микита Кравцов, який понад вісім років живе і працює у Парижі. У Запоріжжі ескізи Микити Кравцова втілювали київський художник Давид Чичкан та одеситка Катерина Пікарська⁵⁶.

І якщо «Квітка для окупанта» зрозуміла і підтримувана практично всіма мешканцями міста, то портрет Нестора Махна достатньо неодно-

⁵⁵ Скандалні «бойові котики»: в Запоріжжі на фасади пам'яток архітектури нанесли стріт-арт без погодження. *Обі. Сайт міста Запоріжжя*. 2023. URL: <https://www.061.ua/news/3596892/skandalni-bojovi-kotiki-v-zaporizzi-na-fasadi-pamatok-arhitekturi-nanesli-strit-art-bez-pogodzenna> (дата звернення: 29.07.2024).

⁵⁶ У Запоріжжі з'явився мурал «Квітка для окупанта». *Rada. Новини Запоріжжя*. URL: <https://www.rada.zp.ua/news/u-zaporizhzi-zyavivsia-mural-kvitka-dlya-okupanta> (дата звернення: 29.07.2024).



Рис. 10. Корбан Саша. Стінопис в межах проєкту
«Кожен з нас – герой. Кожен – частина новітньої історії» (2024)
(фото: сайт zprz.city)

значний. Цікаво, що ще кілька років тому поява цього портрету на стінах міста могла викликати хвилю обурення, але сьогодні внаслідок просвітницької роботи, яку зокрема проводило гуляйпільське відділення Запорізького наукового товариства імені Якова Новицького під керівництвом Сергія Звілінського, та популяризації постаті лідера-анархіста, жодних вибухів громадської думки не спостерігається.

Четверту групу муралів представляють *локально-історичні*. Одним із вдалих прикладів такого стінопису є стилізований портрет історика та громадського діяча Якова Новицького, створений у 2020 році з ініціативи місцевої влади до 250-річчя міста. Також на муралі видно і острів Хортиця, і сучасні будівлі. Автор стріт-арту – Михайло Тютюник, який вже втілював власні задуми в міському просторі Брукліна, робив розписи в офісах відомих світових брендів (NBC, Coca-Cola, Etsy, Starbucks Coffee) та в київському метро (рис. 9)⁵⁷.

Несуперечливість образу сприяла тому, що населення схвально поставилося до появи цього

муралу. У першу чергу, про це говорять численні публікації на особистих сторінках соціальних мереж як фото самого муралу, так і мешканців міста на його фоні. Зокрема і художнє оформлення сприяло популярності муралу, в соцмережах лунали схвальні відгуки, у яких йшлося про те, що малюнок прикрасив парк і сам проспект Соборний – центральну вулицю міста.

У рамках проєкту «Сучасне мистецтво для покоління Z» в Запоріжжі з'явився мурал на будинку Лещинського, що знаходиться навпроти готелю «Театральний». На фасаді будинку зображено портрет, у стилі поп-арт, всесвітньо відомого джазмену, який народився у нашому місті та деякий час жив саме в цьому будинку, Олександра Цфасмана (2020). Автор муралу – Олександр Корбан. Стінопис створений поверх вже існуючого муралу «Чарівник» (2016), про який йшлося раніше⁵⁸.

У межах спільного проєкту «Запоріжсталі» та Сашка Корбана «Кожен з нас – герой. Кожен – частина новітньої історії», на одній зі стін комбінату створено стінопис у виконанні відомого українського вуличного художника і мураліста

⁵⁷ У Запоріжжі створили мурал на честь 250-річчя міста. *Запорізька міська рада: офіційний сайт*. 2020. URL: <https://zpr.gov.ua/uk/articles/item/8611/u-zaporizhzhii-stvorili-mural-na-chest-250-richchya-mista> (дата звернення: 29.07.2024).

⁵⁸ Мурал «Портрет Олександра Цфасмана». *Туристичний інформаційний центр: офіційний сайт*. URL: <https://zaporizhzhia.city/news/mural-portret-oleksandra-cfasmana> (дата звернення: 20.07.2024).

Олександра Корбана. Мурал на одній з виробничих споруд зображує вісьмох видатних запорізьких постатей – діячів громади, культури, спорту, архітектури і науки: Микола Корф (1834–1883), Яків Новицький (1847–1925), Володимир Магар (1900–1965), Сергій Василевський (1917–1999), Фелікс Мовчановський (1852–1921), Павло Чижевський (1860–1925), Яків Пункін (1921–1994), Анатолій Бойко (1960–2010) (рис. 10)⁵⁹.

Підбиваючи підсумки огляду проблематики побутування муралів в міському просторі

⁵⁹ Альбіновська С. Неймовірна вісімка – чим відомі герої нового стінопису у Запоріжжі. *Сайт zprz.city*. 2024. URL: <https://zprz.city/news/view/nejmovirna-visimka-chim-vidomi-geroi-novogo-stinopisu-u-zaporizhzhii> (дата звернення: 29.07.2024).

м. Запоріжжя в умовах російсько-української війни, варто наголосити на непересічному інформаційному потенціалі зразків Street Art для історичних досліджень, особливо в царині вивчення культурних образів та їх трансформації в суспільстві. Зокрема, виявлені факти набуття муралами, поряд з із суто мистецькими якостями, символічних значень, актуалізованих екстремальною ситуацією російської агресії, розкриває нові можливості пізнання як інформаційної складової суспільного життя, так й історико-культурних образів, як системи уявлень, що слугують мобілізаційними та самоідентифікуючими елементами для українського суспільства в умовах війни.

References

- Albinovska S. Neimovirna visimka – chym vidomi heroї novoho stinopysu u Zaporizhzhii. *Sait zprz.city*. 2024. URL: <https://zprz.city/news/view/nejmovirna-visimka-chim-vidomi-geroi-novogo-stinopisu-u-zaporizhzhii> (data zvernennia: 29.07.2024).
- Batenko O. A. Mural-art yak skladova kulturnoho prostoru mista. *Ukrainski kulturolohichni studii*. Vyp. 2(7). 2020. S. 65–68.
- Bitaiieva H. Mural yak khudozhnia novatsiia v suchasnomu ukrainskomu vizualnomu mystetstvi. *Interpretatsiia yak instrument kulturolohichnoho dyskursu*. Kyiv : IK NAM Ukrainy, 2016. S. 20–23.
- Buv Z-men, stav ZSU-voin: v Zaporizhzhii vypravlyly napys na murali, shcho nahaduvav markuvannia rosiiskikh tankiv. 061. *Sait mista Zaporizhzhia*. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3347521/buv-z-men-stav-zsu-voin-v-zaporizhzhii> (data zvernennia: 21.07.2024).
- V Zaporozhe mural s yzobrazhenyem Savchenko potesnyl «stebnyi» plakat s upomynanyem zaporozhskoho deputata. *Pershyi Zaporizkyi*. 2018. URL: <https://1news.zp.ua/v-zaporozhe-mural-s-izobrazheniem-savchenko-potesnil-stebnyi-plakat-s-upominaniem-zaporozhskogo-deputata-foto/> (data zvernennia: 14.07.2024).
- V Zaporozhe poiavylsia novyi masshtabnyi mural. *Forpost*. 2013. URL: <https://forpost.media/novosti/v-zaporozhe-pojavilsja-novyy-masshtabnyj-mural-foto.html> (data zvernennia: 10.07.2024).
- V Zaporozhie poiavylsia pervyi antynarkotycheskyi mural. *Pravda*. 2018. URL: <https://pravda.in.ua/culture/v-zaporozhe-poyavilsya-perviy-antinarkoticheskyy-mural/> (data zvernennia: 11.07.2024).
- Havrylash I. S. Mural-art u konteksti masovoi kultury KhKhI stolittia. *Pytannia kulturolohii*. 2018. Vyp. 34. S. 133–142.
- Havrylash I. S. Muraly ta hrafiti v suchasni Ukraini: osoblyvosti ta vidminnosti. *Kultura Ukrainy*. 2018. Vyp. 62. S. 235–244.
- Havryliuk B. Analiz stinopysu ta hrafiti na prykladakh robit «Kickit Art Studio». *Vulychna halereia mystetstva. Narodoznavchi zoshyty*. 2020. № 3 (153). S. 652–659.
- Holyk R. Tradytsiia i modernizatsiia: postati, kody u praktyky v zakhidnoukrainskii literaturnii ta kulturnii pamiaty. *Modernizm v ukrainskii literaturi KhKh – pochatku KhKhI stolittia: pamiat, kody, praktyky*. Lviv, 2023. S. 50–183.
- Hrytsiuk O. Vulychne maliarstvo: vizualizatsiia tsinnosti, idei, estetychnykh pohliadiv ta osmyslennia liudynoiu svoho mistsia u sviti. *Sbornik nauchnykh statei Hosudarstv Tsentralnoi y Vostochnoi Yevropy po materialam mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii*. 2017. Vyp. 2. Ch. 1. S. 14–185.
- Hrytsiuk O. Sotsialno-politychni hrafiti Revoliutsii hidnosti (na materialakh Kyieva). *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Kyiv : UNISERV, 2014. Vyp. 42. S. 130–136.
- Dumasenko S., Tatarova I. Mural-art u konteksti mystetstvoznavchoi teorii. *Mystetstvoznavchyi ta kulturolohichni zhurnal «Arkadiia»*. 2016. № 1 (46). S. 44–48.
- Yeroshkina O. Arkhitekturnyi rozvytok sakralnogo obrazu mista Kharkova. *Komunalne hospodarstvo mist*. Kharkiv, 2017. Vyp. 135. S. 50–52.
- Zaporizkyi mural poiednav try pokolinnia zakhysnykiv Ukrainy. *Ukrinform*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2611324-zaporizkij-mural-poiednav-tri-pokolinna-zahisnikiv-ukraini.html> (data zvernennia: 14.07.2024).

- Ivashko O. D. Reabilitatsiia miskoho seredovyschcha zasobamy strit-artu. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*. 2015. Vyp. 41. S. 81–85.
- Ivashko Yu. V., Ivashko O. D. Muralizm v miskii stratehii harmonizatsii fasadiv. *Rehionalna polityka: zakonodavche rehuliuвання ta praktychna realizatsiia*. Kyiv ; Ternopil : Kart-Blansh, 2015. S. 33–37.
- Kais Z. V. Zaluchennia sotsialnykh instytutiv do hrafiti-dyskursu yak shliakh podolannia vandalizmu. *Visnyk NTUU «KPI»*. Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. 2013. Vyp. 1. S. 32–39.
- Kafe «Zheleznyi felyks». *ZaBor – miskyi portal Zaporizhzhia*. URL: <https://forum.zabor.zp.ua/viewtopic.php?f=2&t=32091> (data zvernennia: 20.08.2024).
- Klochko K. Patron na varti: v Zaporizhzhii stvoruiut mural z naividomishym psom krainy. *061. Sait mista Zaporizhzhia*. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3415854/patron-na-varti-v-zaporizhzi-stvoruiut-mural-z-najvidomisim-psom-kraini-fotoreportaz> (data zvernennia: 21.07.2024).
- Kovalevska O. Vizualni studii v systemi suchasnoho sotsiohumanitarnoho znannia. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. 2016. Vyp. 26. S. 208–237.
- Lysenko O., Hubina A. «Zaporizhzhia – tse Yevropa»: u misti stvorily novyi patriotychnyi mural. *Suspilne Zaporizhzhia*. 2023. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/580903-zaporizza-ce-evropa-u-misti-stvorili-novij-patrioticnij-mural/> (data zvernennia: 21.07.2024).
- Maksymets S. Mystetstvo sprotyvu ta rozdumu: yak minialysia kyivski hrafiti. *Vikend*. 2023. URL: <https://weekend.today/gorod/kyivski-grafiti.htm> (data zvernennia: 21.07.2024).
- Mural «Z-man». *Shukach*. 2019. URL: <https://www.shukach.com/ru/node/69171> (data zvernennia: 21.07.2024).
- Mural «Milana». *Mariupol turystychno misto*. 2019. URL: <https://mistomariupol.com.ua/uk/mural-divchina/> (data zvernennia: 22.07.2024).
- Mural «Portret Oleksandra Tsfasmana». *Turystychni informatsiinyi tsentr: ofitsiinyi sait*. URL: <https://zaporizhzhia.city/news/mural-portret-oleksandra-cfasmana> (data zvernennia: 20.07.2024).
- Navihator po muralakh: Zaporizhzhia. *Rubryka*. 2018. URL: <https://rubryka.com/photo/navigator-po-muralah-zaporizhzhya/> (data zvernennia: 12.07.2024).
- Nahorna L. Poniattia «mistse pamiaty» v systemi memory studies. *Rehionalna istoriia Ukrainy*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2014. Vyp. 8. S. 57.
- Oliinyk S. Avtor naikrashchoho zaporizkoho muralu vidmityv yuvilei. *Sait zprz.city*. 2023. URL: <https://zprz.city/news/view/avtor-naikrashchoho-zaporizkoho-muralu-vidznachae-yuvilejfoto> (data zvernennia: 20.08.2024).
- Oliinyk S. Pochatok nezalezhnosti: z choho pochynalos suchasne mystetstvo u Zaporizhzhii. *Sait zprz.city*. 2022. URL: <https://zprz.city/news/view/pochatok-nezalezhnosti-z-chogo-pochynalos-suchasne-mistetstvo-u-zaporizhzhii-1> (data zvernennia: 20.08.2024).
- Oliinyk S. U Zaporizhzhii z'явиavsia novyi mural proty domashnoho nasylia. *Sait zprz.city*. 2023. URL: <https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzhii-z-yavivysia-novij-mural-proti-domashnogo-nasylia-foto> (data zvernennia: 11.07.2024).
- Pavlichenko Ye. Suchasna vizualna kultura yak zasib reprezentatsii natsionalnoi identychnosti. *Pytannia kulturolohi*. 2023. Vyp. 42. S. 57–65.
- Rabenchuk O. Do pytannia pro vizualne yak dzherelo istorychnykh doslidzen. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*. Kyiv, 2012. Vyp. 17. S. 29–39.
- Skandalni «boiovi kotyky»: v Zaporizhzhii na fasady pamiatok arkhitektury nanesly strit-art bez pohodzhennia. *061. Sait mista Zaporizhzhia*. 2023. URL: <https://www.061.ua/news/3596892/skandalni-boiovi-kotiki-v-zaporizhzi-na-fasadi-pamatok-arhitekturi-nanesli-strit-art-bez-pogodzenna> (data zvernennia: 29.07.2024).
- Sniezhyna P. U Zaporizhzhii z'явиavsia novyi mural, prysviachenyi Mariupoliu. *Suspilne Zaporizhzhia*. 2023. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/579227-u-zaporizhzi-zavivsa-novij-mural-prisvacenij-mariupolu/> (data zvernennia: 21.07.2024).
- U Zaporizhzhii vandaly poshkodyly mural iz portretom henerala UNR. *Hlavkom*. 2020. URL: <https://glavcom.ua/news/u-zaporizhzhii-vandali-poshkodyli-mural-iz-portretom-general-a-unr-711526.html> (data zvernennia: 18.11.2024).
- U Zaporizhzhii vidkryly mural z portretom Savchenko. *Ukraina sohodni*. 2016. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/v-zaporozhe-otkryli-mural-s-portretom-savchenko-728576.html> (data zvernennia: 14.07.2024).
- U Zaporizhzhii vidkryly tsentr pidtrymky pereselentsiv «Ya – Mariupol». *Forpost*. 2022. URL: <https://forpost.media/vijna/u-zaporizhzhii-vidkryly-tsentr-pidtrymky-pereselentsiv-ya-mariupol.html> (data zvernennia: 22.07.2024).
- U Zaporizhzhii z'явиavsia mural «Kvitka dla okupanta». *Rada. Novyny Zaporizhzhia*. URL: <https://www.rada.zp.ua/news/u-zaporizhzhii-zyavivysia-mural-kvitka-dlya-okupanta> (data zvernennia: 29.07.2024).
- U Zaporizhzhii z'явиavsia mural z portretom henerala UNR. *Rubryka*. 2019. URL: <https://rubryka.com/2019/10/20/mural-zaporizhzhya/> (data zvernennia: 14.07.2024).

U Zaporizhzhii z'avyvsia patriotychnyi mural. *SkyNewsZP*. 2022. URL: <https://sky.zp.ua/u-zaporizhzhii-zyavivsvia-patriotichnij-mural-foto/> (data zvernennia: 20.07.2024).

U Zaporizhzhii zakydaly farboiu Mural yednosti pokolin zakhysnykiv Ukrainy. *Interfax-Ukraina: informatsiine ahentstvo*. 2019. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/557417.html> (data zvernennia: 14.07.2024).

U Zaporizhzhii z'avyvsia velycheznyi mural z zobrazhenniam Toni Matviienko. *TSN: televiziina sluzhba novyn*. 2016. URL: <https://tsn.ua/glamur/u-zaporizhzhii-z-yavivsvia-velicheznyi-mural-z-oblichchiam-toni-matviienko-794304.html> (data zvernennia: 10.07.2024).

U Zaporizhzhii na stini starovynnoho budynku namaliuiut portret v styli pop-art. *Zaporozka Sich*. 2020. URL: <https://sich.zp.ua/u-zaporizhzhii-na-stini-starovynnoho-budynku-namaliuiut-portret-v-styli-pop-art> (data zvernennia: 12.07.2024).

U Zaporizhzhii stvoryly mural na chest 250-richchia mista. *Zaporizka miska rada: ofitsiinyi sait*. 2020. URL: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/8611/u-zaporizhzhii-stvorili-mural-na-chest-250-richchya-mista> (data zvernennia: 29.07.2024).

Ukraina nazavzhdy. *Mystetstvo peremohy*. URL: <https://milart.ucf.in.ua/murals/ukrayina-nazavzhdy/> (data zvernennia: 20.07.2024).

Fesenko H. Kulturnyi prostir suchasnoho mista yak tsyvilizatsiinyi vybir. Prostranstvo lyteratury, yskusstva y obrazovanyia – put k myru, sohlysiu y sotrudnychestvu mezhdru slavianskymy narodamy. Kharkov : NTU «KhPY», 2013. S. 258–262.

Shahabudtdynova E. «Nuzhno kazhdy den chto-to delat, chto by byl poleznym» zaporozhskiy muralyst y khudozhnyk Denys Lypton. 061. *Sait mista Zaporizhzhia*. 2022. URL: <https://www.061.ua/news/3419928/nuzno-kazdyj-den-cto-to-delat-ctoby-byt-poleznym-zaporozskij-muralist-i-hudozhnik-denis-lipton> (data zvernennia: 20.07.2024).

Shemenova Yu. V. Muraly Ukrainy u svitovomu strit-arti: formotvorennia, plastychne modeliuvannia, khudozhno obrazni osoblyvosti : dys. ... d. filosof : 023. Kyiv. 2021. 437 s.